marinamladenovic@hotmail.com

Марина МЛАДЕНОВИЋ МИТРОВИЋ

Институт за књижевност и уметност, Београд

НАЦИОНАЛНА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА КРОЗ ПРИЗМУ ИНДИЈСКИХ ТЕМА

(Немања Радуловић. *Где ружа и лотос цвета – Слика Индије у српској књижевности и култури 19. и 20. века*. Београд: Федон, 2023, 534 стр.)

Монографија *Где ружа и лотос цвета* Немање Радуловића је студија из историје српске књижевности и културе, чија се научна оријентација открива у поднаслову – *Слика Индије у српској књижевности и култури 19. и 20. века*. Интересовање аутора за Индију препознаје се, с једне стране, у његовим ранијим истраживањима народних приповедака, чије је проучавање уско везано за индијску приповедну традицију, док су, с друге стране, индијске теме сродне и проучавању езотеризма, којим се Радуловић бавио у студијама *Подземни ток* (2009) и *Подземни ток 2. Српска књижевност и езотеризам 1953–2000* (2020), у којима се помињу и поједини припадници интелектуалне елите који су предмет монографије о Индији. Треба додати и да је аутор 2021. године приредио зборник радова *Индија и српска књижевност*. Имајући то у виду, може се рећи да је ова студија утемељена у претходном научноистраживачком искуству аутора, те да представља континуирани допринос попуњавању лакуна у академском проучавању индологије и сродних тема.

У предговору, насловљеном „О књизи", аутор даје корисне информације о наслову књиге, композицији, методологији и транскрипцији. Као што и сâм напомиње, студија обилује изворима, који се откривају као подлога за утемељену интерпретацију и стварање шире слике о сложености перцепције и рецепције индијских тема. Уз ограду у односу на постколонијализам и имагологију, аутор претендује да кроз представе о Индији дâ увид у искуство националне књижевности, културе и историје, што не би било могуће без научне подлоге на религиолошкој основи, као и познавања индијске књижевности. Праћење података и чињеница потеклих из замашног списка извора и литературе олакшава то што су референце смештене у фусноте, а књига је опремљена и занимљивим визуелним материјалом, који се налази на крају. С обзиром на то да је кроз феномен Индије заступљен плуралитет тема, које често

ORCID 0000-0002-8417-2840
https://doi.org/10.18485/kis.2024.56.183.19

Књижевна историја (0350–6428), 56/183 (2024)
научни приказ
821.163.41.09(049.32)
811.211(497.11)(049.32)
316.722(540:497.11)(049.32)

захтевају и различите приступе, као и то да књижевноисторијски метод подразумева праћење одређене хронологије, студија ће бити приказана линеарно, кроз поглавља.

Уводно поглавље бави се историјом проучавања санскрита у српској филологији, које се кретало од ентузијазма до институционализације (схваћене у ширем смислу, будући да је евидентан изостанак академске индологије). Кроз преглед историјских и биографских података, Радуловић истиче да се интересовање за санскрит јавља у 18. веку, али тек с развојем упоредне лингвистике у 19. веку посвећује му се већа пажња. Истовремено, он указује на формирање параиндолошких концепција, сродних паралингвистици, псеудоисторији, неохиндуизму и њу ејцу. Аутор скреће пажњу на претежно идеолошко поимање санскрита, препознајући корене оваквих схватања у романтичарским представама санскрита као прајезика. Ово поглавље има значајно место у студији јер пружа основу за разумевање представа о Индији, на које је снажно утицало откриће индоевропске породице језика.

У наредном поглављу („Слика Индије у српској књижевности 19. века“) показује се како с развојем компаративне филологије долази до појачаног интересовања за Индију. Формирање представа о Индији у доба романтизма открива се као вишеструко значајно – осим што су се многе од њих одржале до данас, оне указују на начин на који је српска култура 19. века разумела себе и сопствени идентитет. Контекст развоја научних токова у хуманистичким наукама, као и духовних струјања или друштвених процеса попут модернизације или секуларизације, показује како у Европи долази до формирања нове слике Истока. Комбинујући анализу и синтезу, аутор идентификује два вида појављивања имагинарне Индије у књижевности, а то су индијске теме и представа саме земље, која се препознаје у путописима. Радуловић 19. век посматра шире од званичне године завршетка, узимајући у обзир поетичку оријентацију одређених писаца. Анализирајући индијске теме код Симе Милутиновића, Његоша, Змаја, Костића, Кодера, Војислава и Драгутина Илића, Комарчића, Чедомиља Мијатовића, као и у путописима Павела Петровића, Милана Јовановића Морског и Божидара Карађорђевића, он долази до закључка да „постоји неколико слика Индије код српских писаца: једна *чулна, сензуална* Индија, потом Индија као место *знања* и Индија – *прапостојбина*“ (стр. 70). Код путописаца се препознаје и позиционирање на релацији Србија – Европа – Индија, те се успоставља дистинкција између доживљаја Индије, рецимо, код Морског и Павела Петровића.

Мистификације народне поезије Милоша Милојевића и Стефана Верковића тема су засебног поглавља зато што слика Индије код њих не остаје само на нивоу личне „митологије“ већ служи као потврда древности народа с политичком конотацијом. Инкорпори-

рањем индијских имена у народну поезију, кроз коришћење фантастичне етимологије, као и помињањем саме Индије, Милојевић и Верковић доказују тезу о Индији као прапостојбини. Ипак, аутор открива да њихова концептуализација Индије заправо одговара тадашњим схватањима нације.

У 20. веку долази до формирања нових представа о Индији, док се задржавају и старе, што је тема наредног поглавља. Разоткривање директног и индиректног утицаја индијских тема отвара нову перспективу посматрања српске књижевности. Мотив нирване, који је управо пример оваквог индиректног уплива, у јужнословенском и ширем, европском контексту измешта се из категорија правилног/неправилног разумевања и тумачи се у оквирима поетичке слике света самих писаца. Библиографски приступ који се препознаје у овом поглављу омогућава значајна открића, као кад аутор указује на нове нијансе у интерпретацији Дисове поезије. Истовремено, анализом употребе појма нирване (које аутор назива „нирванизмом у ужем смислу“) код Дисових савременика разоткрива се поетика тог раздобља или се пак указује на недовољно познати утицај Димитрија Митриновића на настанак поетског космизма. У периоду између два рата интересовање за Индију појачава се истовремено са доласком езотеризма и окултизма, али и индијских писаца, Гандија, јоге, уметности и многих других појава које Радуловић помиње, сликајући овај културноисторијски контекст, чиме Индија престаје да буде синоним за старину. Рецепција Тагора не само као песника већ и филозофа/пророка код наших интелектуалаца анализира се на фону односа Истока и Запада, али и односа старог и новог. Кроз „тему“ Тагора сагледани су ставови Исидоре Секулић, Ксеније Атанасијевић, Владимира Велмар-Јанковића, Душана Стојановића, Ђорђа Костића, Иве Андрића. У другој половини 20. века Радуловић примећује наставак и интензивирање индофилије, кроз културне, књижевне, али и политичке везе; објављивање научних радова, популарних текстова, превођење новије индијске књижевности или чак ширење различитих облика јоге. Аутор указује како се одређени топоси задржавају читав век касније, те тако слика Индије као земље знања, потекла из романтизма, може да се сретне и у алтернативној, њу ејџ култури, само трансформисана у складу с новим сензибилитетом. У студији се анализира на који начин се интересовање за савремену Индију јавља код Светозара Петровића, Родољуба Чолаковића, Милована Ђиласа и Чедомира Миндеровића. Привржености „старој“ Индији код Миодрага Павловића доводи се у везу с његовом поетиком, код Тишме се примећује блискост представама о Индији као земљи чула, док се у низу писаца блиских контракултурном оријентализму издваја Стеван Пешић. Закључци су изведени из веома широко обухваћене грађе, с обзиром на то да се индијске теме препознају и у делу Весне Крмпотић, Драгоша Ка-

лајића, Гроздане Олујић, Мирјане Стефановић, Даре Секулић, Гордане Брајовић, Филипа Давида, као и код професионалних путописаца и Радована Вучковића.

Панхуманистички комплекс идеја, које је тема наредног поглавља, сагледава се као конструктиван за питање идентитета, покривајући низ тема, од антимодернизма, преко културног оптимизма, до политичке конотације. Код Душана Стојановића, Владете Поповића, Николаја Велимировића, Милоша Ђурића и Павла Јевтића препознаје се језгро у којем је Индија имала централно место за разумевање „појмова идентитета, синкретизма, месијанизма и свечовека" (344), иако се истичу разлике у схватању панхуманизма. Ови интелектуалци у студији су представљени као део круга који се формирао око Димитрија Митриновића, чија се (недовољно проучена) улога анализира (реконструише) на основу мреже његових контаката у Европи, Британији и Југославији, као и архивске грађе, што представља допринос ревидирању слике о Митриновићу у научној јавности.

Последње поглавље посвећено је односу који је српска међуратна интелигенција имала према Гандију. Постављање у опозицију с Тагором више говори о представама које су међу нашим интелектуалцима постојале него о стварном односу између ове две фигуре. Идеализација Гандија сагледана у контексту студије кореспондира са сликом Индије (и индофилијом) која је грађена у претходним деценијама, али и с општом атмосфером кризе Запада, с једне стране, и искуством сопствене националне историје, с друге.

У овој синтетичној студији филолошке провенијенције историјске и културноисторијске чињенице добијају ново значење. Кроз податке, биографије, контакте, духовне везе, утицаје, непосредна искуства и лектиру истражују се теме попут евроцентризма, оријентализма, идентификације с одређеним појавама или пак отклона од њих, пројекција, историје идеја, идеологије, стереотипа, топоса, антимодернизма, помодарства, ескапизма, егзотизације, антиегзотизације итд. Постављене у шири (индо)европски контекст, оне се тако сливају у сложену слику, насталу интеракцијом националног и стране културе. Она нуди нове перспективе у тумачењу, изводећи Индију с маргина научних интересовања и налазећи у њој ново културно подручје важно за ширење хоризонта разумевања српске књижевности, културе и интелектуалне историје. Индија, код наших интелектуалаца често схваћена и као симбол Истока, открива се као значајна за разумевање комплементарности наизглед различитих тема, појава и тенденција (нпр. санскрита и словенског месијанизма), али и успостављање континуитета међу њима. Овом студијом постављен је темељ за будућа проучавања Индије у српској књижевности и култури, као и за проучавање националних тема кроз призму Индије.